

# Qədim Naxçıvan abidələri



❑ **Hər bir xalqın qədimliyini sübut edən onun mədəniyyəti, tarixi abidələridir. Naxçıvan ərazisində qədim daş dövründən başlayaraq məskunlaşan insanlar burada zəngin mədəniyyət yaradıblar. Ulu öndər Heydər Əliyev deyirdi: “Naxçıvan Azərbaycan xalqının tarixini əks etdirən abidələri özündə cəmləşdirən bir diyardır”.**

Qədim diyarın hər addımında ilk insanların yaşadıkları mağaralara, yaşayış yerlərinə, erkən şəhər mədəniyyəti qalıqlarına, möhtəşəm qala divarlarına, qayaüstü təsvirlərə, daş qoç heykəllərinə, türbələrə, bir sözlə, nadir maddi-mədəniyyət nümunələrinə rast gəlmək mümkündür. Yaşı, yaranma tarixi min illərlə ölçülən Qazma, Əshabi-Kəhf, Daş qala və Kilit mağaraları daş dövrü mədəniyyəti qalıqlarını bu gün də yaşatmaqdadır. Nuhun yadigarı olan Gəmiqayadakı qayaüstü rəsmlər eradan əvvəl IV-V minilliklərdə xalqımızın bədii təfəkkürünü, adət-ənənələrini, estetik-fəlsəfi baxışlarını və dini-ideoloji təsəvvürlərini əks etdirən qiymətli təsvirlər qalereyasıdır. Bu abidə sanki dil açıb danışır, qədim oğuz ellərindən qəhrəmanlıq dastanı, Dədə Qorqud dilindən yenilməzlik nümunələri söyləyir.

Dağların ucalığından, məğrurluğundan qidalanan Araz çayı boyunca irəlilədikcə bu yurdda ucaldılan saysız-hesabsız möhtəşəm abidələrin şahidi olursan. XII əsrdə böyük memar Əcəmi Əbubəkir oğlu Naxçıvanının Atabəy Eldənizin xanımı Möminə xatunun şərəfinə ucaldığı türbə Şərq memarlığı tarixində qızıl səhifədir. Yüz illər boyunca bu qızıl səhifə səyyahları, salnaməçiləri, Monperə, Fren, Yakobstal kimi məşhur memar və şərqşünasları heyrtləndirib. Möminə xatun həm də qadın, ana adının ucalığında dayanan zərif bir məhəbbət əfsanəsi, sevgi dastanıdır. Ona görə də akademik Alpatov “Ümumdünya incəsənəti tarixi” adlı monoqrafiyasında Möminə xatun türbəsini monimentallıqla zərifliyin möcüzəsi adlandırır və memarlıq tarixində tutduğu mövqeyi yüksək qiymətləndirərək yazıb; “Belə qeyri-adi memarlıq duyğusu-

simvolik kompozisiya bütövlüyü ilə seçilir. Riyazi dəqiqliyi, poetik ahəngdarlığı, mifik-fantastik obrazlılığı, heyrat doğuran naxışlar kompozisiyasının tamamlanmasında memar fikrinin açılması mühüm rol oynayır. Əcəmi qüdrətinin bəhrəsi olan Yusif Küseyroğlu,



na, kompozisiyasının klassik kamilliyinə və işlənməsinə görə XII əsrdə Avropada belə abidəyə təsadüf etmək mümkün deyil. Naxçıvan türbəsindən klassik Şərq ədəbiyyatının ən yaxşı əsərləri, Firdovsinin “Şahnamə” epopeyasında, Nizaminin “Leyli və Məcnun” poemasında olduğu kimi insanpərvərlik nəfəsi gəlir”.

Möminə xatun türbəsində əks olunan Əcəmi sənətkarlığından danışan tədqiqatçılar həmişə Nizamini xatırlayıb, “Xəmsə” ucalığına üz tutublar. Yazıçı-publist, Azərbaycan Respublikanın Əməkdar jurnalisti Sadiq Elcanlı “Arazboyu abidələr–yaddaşımızın heykəlləri” məqaləsində yazır: “Dahi Nizaminin sözlə yaratdığını Əcəmi daşlarda yaradıb. Nizaminin söz duyğusu ilə Əcəminin daş duyğusu XII yüzillikdə torpaqlarımızda, qəlbimizdə elə pöhrələyib, elə yüksəlib ki, dünyanın hər tərəfindən görünüb, seçilib”.

Qədim köklərə, ulu qaynaqlara malik Naxçıvan memarlıq məktəbi XII əsrdə inkişaf edərək əsl sənət zirvəsinə ucalıb. Bu dövrdə yaradılan xatirə-memorial səciyyəli abidələr monumental biçimi, zəngin həndəsi naxışlar sistemi,

Qarabaglar türbələri, Naxçıvan cümə məscidi, eləcə də başqa abidələr belə yüksək sənətkarlıq məziyyətləri ilə seçilir, me-



marlıq tarixində yeni bir yolun formalaşmasından, yüksək sənət zirvələri fəth edilməsindən xəbər verir. Belə uğurlu sənət yolu Naxçıvan ərazisində abidə-abidə, qala-qala irəliləyir, xalqımızın daş yaddaşına çevrilir, elimizin-obamızın könül mahnısı, ürək döyüntüsü kimi əbədiləşir. Qədim qala divarları, daş sədlər, bürclər, səmanın qəlbini dələn minarələr xalqımızın əyilməz vüqarı kimi yüksəlir.

Naxçıvan şəhərində təkcə

müdafiə məqsədi ilə deyil, həm də bu tarixi ərazidə formalaşmış ilkin şəhər mədəniyyətinin ayrılmaz elementinə çevrilən Naxçıvanqala bu gün əsaslı təmir olunub və qala divarları sanki bir əsgər kimi bu yurdun keşiyini çəkir. Dil açıb uzaq-uzaq tarixdən söz salıb, yurdumuzun keçmişindən danışır.

Əlincəçayın sahilində ucalan, 14 il Əmir Teymurun qoşunlarına əylməyən məğrur Əlincə qalası, orta əsrlər abidəsi olan Xanəgah türbəsi ilə ürək söhbətinə daldıqca qəlbimizdə qədim-qədim səslər baş qaldırır, Hürufilik təriqətinin banisi Fəzlullah Nəiminin əsarətə və cəhalətə qarşı üsyan səsi eşidilir.

XIII yüzilliyin əvvəllərində

sənətsünasları həmişə düşünürüb. Nəsimi dövrünün daş kitabəsi olan türbə, göz önündə vərəqləndikcə ötənlərdən-keçənlərdən danışır, yaddaşımızda sirli xatirələr oyadır.

Naxçıvana kimin ayağı dəyirsə ilk ifadələri bu olur: Yurdunuz memarlıq muzeyidir. Türbələr, məscidlər, Əlincə qüdrətli qalalar. Xudafərin ümidli körpülər, XII – XIV əsrləri əhatə edən qədim buzxanalar, karvansaralar...Yaddaşımızın heykəlləri olan bu abidələrlə göz-gözə dayananda minatür qəlb, xalça duyğulu naxışlarına, rənglərinə baxanda yüz illərin, min illərin xatirəsinə dalırsan.

Naxçıvan şəhərindən



təqribən 12 kilometr aralı olan, Qurani-Kərimdə adı çəkilən Əshabi-Kəhf Ziyarətgah Dini-Mədəni Abidə Kompleksi xalqın qəlbindən, inancından güc alıb. Bu yer yüz illər boyunca insanlara kömək olub, yolçulara sinəsindən yol verib.

Ümumiyyətlə, Sədərəkdən Ordubada doğru irəlilədikcə nə qədər abidənin şahidi olursan. Bu sənət incilərinin hərəsi bir salnamə, çalınan “Cəngi” kimi məğrur, muğam kimi düşüncəli abidələrdir. Yurdumuzun daş yaddaşı, sevgimizin, duyğumuzun daş heykəlləridir. Bu abidələr min illər boyunca torpağımızdan, qəlbimizdən boy verib ucalıb. Sevgimizin heykəli olub. Taleyimizə yazılan nəğmələr kimi oxunub və bu gün də oxunmaqdadır.

**Vaqif AĞALAROV,**  
**Naxçıvan televiziyasının**  
**baş redaktoru**